

MUÂVIYE B. YEZİD VE HALİFELİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Adnan DEMİRCAN*

GİRİŞ

Muâviye'nin Hz. Ali ile yaptığı mücadele, Hz. Ali'nin Hâricî Abdurrahman b. Mulcem tarafından öldürülmesiyle Muâviye lehine sonuçlandı. Hz. Ali'nin yerine oğlu Hz. Hasan geçti. Ancak Hasan, birkaç ay sonra hilâfet hakkında vazgeçerek idareyi tamamen Muâviye'ye bıraktı. Muâviye, vefat etmeden birkaç yıl önce - Abdullah b. ez-Zubeyr, Hüseyin b. Ali ve Abdullah b. Ömer gibi kimselerin muhalefetine rağmen- oğlu Yezîd adına biat aldirarak, kendisinin vefatından sonra oğlunun iktidara gelmesini hayattayken garanti altına aldı. Böylece Umeyye oğulları iktidarında, hilâfet saltanata dönüşerek bu ailenin tekeline geçmiş oldu.

Yezîd b. Muâviye dönemi kısa sürmekle birlikte, bu dönemde meydana gelen Hüseyin b. Ali'nin öldürülmesi, Harre olayı ve Mekke'nin muhasara edilmesi gibi bazı olaylar, birçok müslümanın kendisine nefret duyguları beslemelerine neden oldu.

Yezîd, üç yılı aşan¹ hilâfet² döneminden sonra, iktidarı büyük oğlu Muâviye'ye bıraktı. Muâviye b. Yezîd dönemi çok kısa sürdüğü ve bu dönemde önemli sayılabilecek herhangi bir siyasî gelişme meydana gelmediği için tarihçiler onun iktidar döneminden çok az bahsederler. Fakat Muâviye b. Yezîd döneminin bizce önemli sayılması gereken bazı özellikleri vardır. Bunlar, Muâviye'nin iktidarı terk etme gerekçesi ve hilâfetin Emevîler'in Sufyânîler kolundan

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi A. B. D. Öğretim Üyesi ve İslâm Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı.

1 Hilâfet süresi üç yıl altı ay veya üç yıl sekiz aydır (Bk. et-Taberî, *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk)*, Thk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 4. Baskı, Kahire 1979, V, 499; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beirut 1402/1982, IV, 125).

2 Burada Yezîd'in hilâfetinin meşrû olup olmadığı meselesi nazar-ı itibara alınmadan hilâfet kelimesinin tarihî kullanım şekline uygun bir tercih yapılmış ve Yezîd için de halife kelimesi kullanılmıştır.

Mervanîler koluna geçmiş olmasıdır.

A. NESEBİ VE KÜNYESİ

1. Nesebi

Hemen belirtelim ki **Muâviye b. Yezîd**'in hayatı ve faaliyetleri hakkında kaynaklarımızda yeterli bilgi bulmak mümkün değildir.

Kaynaklarımızın belirttiğine göre **Muâviye, Yezîd**'in en büyük oğludur. **Yezîd**'in çocukları zikredilirken farklı sayılar ve isimler verilmiştir. Bazı kaynaklara göre **Yezîd**'in **Muâviye, Hâlid, Ebû Sufyân, Abdullah, Abdullah el-Asğar, Ömer,**³ **Ebû Bekr, 'Utbe, Harb, Abdurrahman, Rabî'** ve **Muhammed** isimli erkek çocukları vardır.⁴ **Ya'kûbî**'nin zikrettiği isimler **Muâviye, Hâlid, Ebû Sufyân** ve **Abdullah**'dır.⁵ **İbn 'Abd Rabbih**, bunlardan başka **Ömer**'in adını zikreder.⁶ **İbn Kesîr** ise **Yezîd**'in 15 erkek çocuğu olduğunu söyleyerek isimlerini **Muâviye, Hâlid, Abdulazîz, Abdullah el-Asğar, Ebû Bekr, 'Utbe, Abdurrahman, er-Rabî', Muhammed, Yezîd, Harb, Ömer** ve **Osman** şeklinde sayar.⁷ Ancak görüldüğü gibi 13 isim zikreder.⁸

Muâviye ile **Hâlid** aynı anneden doğma olup anneleri **Umm Hâşim**⁹ bt. **Ebî Hâşim b. 'Utbe b. Rabî'a b. 'Abdişems**'tir.¹⁰ Bazı kaynaklar, **Muâviye**'nin annesinin künyesini **Umm Hâlid** şeklinde vermiştir.¹¹ Herhalde **Yezîd**'le evliliğinden

3 İbn Esîr'de 'Amr şeklinde yazılmıştır (İbn Esîr, IV, 125).

4 Taberî, V, 500; İbn Esîr, IV, 125.

5 el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, Beyrut 1412/1992, II, 252.

6 İbn 'Abd Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, Thk.: Muhammed Saîd el-'Uryân, Dâru'l-Fikr, y.y. (t.y.), V, 117.

7 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk.: Ali Şîrî, Beyrut 1408/1988, VIII, 259-260.

8 İbn Kesîr, VIII, 260. İbn Kesîr ayrıca **Yezîd**'in beş kızının ismini de verir.

9 İsmi Hayye (İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, Nşr.: Ilse Lichtenstadter, Beyrut (t.y.), (H. 1361 Haydarâbâd baskısından ofset), s. 22) veya **Fâhite**'dir (İbn 'Abd Rabbih, V, 117). **Belâzurî**, kadının adının **Fâhite**, lakabının ise **Hamme** olduğunu söylemektedir (el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Nşr.: Max Schloessinger, Kudûş 1938, IV/2, 61, 65).

10 **Ya'kûbî**, II, 254; **Belâzurî**, IV/2, 63; **Taberî**, V, 503; **İbn Manzûr**, *Muhtasar Târih Dımaşk li-İbn Asâkir*, Dımaşk 1405/1985, XXV, 110; krş **Zehebî**, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk.: Şu'ayb el-Arnâvût, Me'mûn es-Sâğircî, 2. Baskı, Beyrut 1402/1982, IV, 139.

önce kendisi için **Umm Hâşim** künyesi kullanılmış; **Yezîd**'le evlendikten sonra **Hâlid** isimli oğlundan dolayı ona **Umm Hâlid** künyesi verilmiştir.¹² **Yezîd**'in ölümünden sonra bu kadınla **Mervân b. el-Hakem** evlenmiştir.¹³

2. Künyesi

Muâviye b. Yezîd'in künyesi genellikle **Ebû Leylâ**¹⁴ şeklinde verilmekteyse de kendisi için **Ebû Abdurrahman**¹⁵ ve **Ebû Yezîd**¹⁶ künyeleri de zikredilmiştir. **Ebû Abdurrahman**, dedesinin de künyesidir.¹⁷ **Mes'ûdî**, **Muâviye**'nin künyesinin **Ebû Yezîd** olduğunu, hilâfeti sırasında kendisi için **Ebû Leylâ** künyesinin kullanıldığını söyler.¹⁸ Ancak başka eserinde **Muâviye**'nin künyesinin **Ebû Abdurrahman** olduğunu, hilâfet işindeki zayıflığından dolayı kendisine **Ebû Leylâ** dendiğini belirtir.¹⁹ **Muâviye**'ye **Ebû Leylâ** künyesinin **Leylâ** isimli bir kızı bulunduğu için mi, yoksa başka bir sebepten mi verildiği bazı kaynaklardan kesin olarak anlaşılamamaktadır. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi bazı rivayetlerde ona bu künyenin zayıflığından dolayı verildiği ifade edilmektedir. Çünkü **Ebû Leylâ** künyesi, Araplar arasında zayıf kimseler için kullanılmaktadır.²⁰ **Taberî**, **Muâviye**'nin künyesi

11 Belâzurî, IV/2, 61; İbn Hibbân, es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ, Thk.: Azîz Bey vd., Beyrut 1407/1987, s. 562; el-Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, Nşr.: M. J. de Goeje, Leiden 1967, VII, 307; İbn Hazm, Cevâmi'u's-Sire ve Hams Resâil Uhrâ, (5. Risâle, Esmâu'l-Hulefâ ve'l-Vulât ve Zikru Mudedihim), Thk.: İhsân 'Abbâs, Nâsiruddîn el-Esed, Lahor 1401/1981, s. 359.

12 Bk. Belâzurî, IV/2, 65.

13 İbn Esîr, IV, 191; Ya'kûbî, II, 257; İbn Kesîr, VIII, 259.

14 Bk. Suyûtî, Târihu'l-Hulefâ, Thk.: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, y.y. (t.y.), s. 210; Zehebî, IV, 139; İbn Manzûr, XXV, 110, 111; İbn Hazm, s.358; ed-Diyârbekrî, Târihu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis, Mısır 1283, II, 301; İbn Dokmâk, el-Cevheru's-Semîn fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mulûk ve's-Selâtin, Thk.: Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, Tsh.: Ahmed es-Seyyid Derrâc, Câmi'atu Umm el-Kurâ, y.y. (t.y.) s. 61.

15 Taberî, V, 503; Belâzurî, IV/2, 64; Mes'ûdî, Tenbîh, VII, 306; İbn Esîr, IV, 125; İbn Kesîr, VIII, 260; Suyûtî, s. 210; İbn Manzûr, XXV, 110.

16 Suyûtî, s. 210; İbn Kesîr, VIII, 260; İbn Manzûr, XXV, 110.

17 Belâzurî, IV/2, 64.

18 el-Mes'ûdî, Murûcu'z-Zehab ve Me'âdinu'l-Cevher, Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Baskı, Kahire 1384/1964, III, 82.

19 Mes'ûdî, Tenbîh, VII, 306-307.

hakkında şunları söyler: “*Ebû Abdurrahman diye künyelenir. O Ebû Leylâ’dır.*”²¹ Bir rivayete göre **Muâviye** defnedildikten sonra **Mervân b. el-Hakem** onun başında durmuş ve “*Kimi defnettığınızı biliyor musunuz?*” diye sormuş; “*Muâviye b. Yezîd’i!*” şeklinde cevap verdiklerinde, “*Bu, Ebû Leylâ’dır.*” demiştir.²²

Mervân b. el-Hakem’e²³ veya bir şaire²⁴ ait olduğu söylenen bir beyitte de bu künye geçmektedir.

Taberî’de nakledilen beyit şöyledir:

إني أرى فتنة قد حان أولها

و الملك بعد أبي ليلى لمن غلبا

“*Yaklaşmakta olan bir fitne görüyorum.*

Ebû Leylâ’dan sonra hükümdarlık gâlip olanındır.”²⁵

B. HİLÂFETİ

1. Bîat

Muâviye’nin hilâfete gelmeden önce veliaht olarak seçilip seçilmediği ve kendisine ne zaman bîat edildiği hususu ihtilafli bir meseledir. Bu konuda şu görüşler nakledilmiştir:

a) **Yezîd**’in hilâfete gelişinden iki sene sonra ciğerinden rahatsızlanması üzerine, iyileştikten sonra Kelb kabîlesinden olan dayısı

20 Belâzurî, IV/2, 62, 63; Mesûdî, **Murûc**, III, 82; aynı mlf., **Tenbîh**, VII, 307; krş. İbn Kesîr, VIII, 260 (Dipnottan).

21 Taberî, V, 503. (يكنى أبا عبد الرحمن. وهو أبو ليلى.)

22 Belâzurî, IV/2, 62; İbn Manzûr, XXV, 111; ayrıca bk. İbn Kuteybe, **el-İmâme ve’s-Siyâse**, Thk.: Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut (t.y.), II, 11.

23 الملك بعد أبي ليلى لمن غلبا

و ماج أمر بني أمية و اختلفوا (İbn Kuteybe, **İmâme**, II, 11).

Burada nakledilen beyitlerde biraz farklılık vardır. İbn Kuteybe’nin **el-Maârif**’te beyitlerin bir şaire ait olduğunu belirtirken, ona nispet edilen **el-İmâme ve’s-Siyâse**’de beyitlerin **Mervân b. el-Hakem** tarafından söylendiği görülmektedir. Hem beyitlerin sahibi hususundaki farklılık hem de beyitteki küçük farklar, sözkonusu eserin İbn Kuteybe’ye ait olmadığı tezini güçlendirecek bir delil olarak kullanılabilir. Bu makalemizde **el-İmâme ve’s-Siyâse**’yi kitabın kapağında belirtildiği şekilde İbn Kuteybe’nin eseri olarak gösterdik.

24 İbn Kuteybe, **el-Maârif**, Thk.: S. Ukkâşe, 4. Baskı, Kahire 1981, s. 154; Taberî, V, 500; Mesûdî, **Murûc**, III, 82; aynı mlf., **Tenbîh**, VII, 307. Mes’ûdî, bu şiirin eski bir şaire ait olduğunun ve **Muâviye** döneminde bu şiirin mesel olarak zikredildiğinin söylendiğine de değinir (**Tenbîh**, VII, 307).

25 Taberî, V, 500.

Hassân b. Mâlik'e danışarak oğlu **Muâviye'ye** bîat almak istediğini söyledi. **Hassân'ın Yezîd'in** teklifini uygun görmesi üzerine **Yezîd, Muâviye'yi** veliaht tayin ettiğini açıkladı. Bunun üzerine **Muâviye'ye** bîat edildi.²⁶

b) Bir rivayete göre **Muâviye'nin** annesi **Fâhite, Yezîd'e** "*Muâviye'yi veliaht seçseydin iyi olurdu.*" demiş; **Yezîd, "Olabilir."** cevabını vermiş ve konuyu **Hassân b. Mâlik'e** danışmıştır. **Hassân'ın** onu bu konuda teşvik etmesi üzerine **Yezîd, Muâviye'nin** veliahtlığını açıklamış; bunun üzerine kendisine insanlar bîat etmiştir.²⁷

c) Bir başka rivayete göre **Yezîd, oğlu Muâviye'yi** ölüm döşeğindeyken veliaht seçmiştir.

Bu rivayetler konusunda **Akyüz'ün** yorumu şöyledir: "34 yaşında halîfe olup, hemen iki yıl sonra halefini seçmek genç bir adamın yapacağı harekete benzemiyor. Fakat iki kuvvetli muhalefet hareketiyle karşılaşması, **Yezîd'i** halefini erkenden seçmeye pekâla yöneltebilir. Bu yüzden, **Yezîd'in** halefini seçmesini, sağlık durumuna değil de, sosyal-siyasî duruma bağlamak daha doğru görünüyor."²⁸

Yukarıda zikrettiğimiz malumat dışında **İbn Kesîr, onun** babasının veliahtı olduğunu söyler.²⁹ Ancak **Wellhausen, Muâviye'nin Yezîd** tarafından veliaht olarak düşünüldüğünü söylemektedir.³⁰ **Akyüz'e** göre **Yezîd'in** büyük oğlu **Muâviye'yi** veliahd seçmesi, herhalde iki sebebe dayanmış olmalıdır: O da tıpkı babası gibi, büyük oğlunu seçmekle babasının uygulamasına bağlı kaldığını gösterebilir. Ayrıca, 38 yaşında genç bir adamın, diğer oğullarının küçük oluşu dolayısıyla veliahd seçmesi, büyük oğlu **Muâviye'yi** bile zor durumda bırakan ve kamuoyunca eski Arap geleneğine uymaması dolayısıyla tenkit edilen bir siyasî kültürde pek mümkün görünmüyor.³¹

Yezîd, Şam yakınlarındaki Huvvârîn köyünde vefat ettikten sonra³² oğlu **Muâviye'ye** bîat edildi. Bir görüşe göre **Muâviye'ye** babasının vefat ettiği gün bîat edildi.³³ Kaynaklarımızda **Yezîd'in h.**

26 Belâzurî, IV/2, 63; krş. Akyüz, V., **Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi**, İstanbul 1991., s. 187.

27 Belâzurî, IV/2, 63; krş. Akyüz, s. 188.

28 Akyüz, s. 188.

29 İbn Kesîr, VIII, 260.

30 Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, Çev.: Fikret İşıltan, Ankara 1963, s. 80.

31 Akyüz, s. 188.

32 Taberî, V, 499; İbn Esîr, IV, 125; İbn Kesîr, VIII, 259.

64 yılında vefat ettiği belirtilmekle beraber³⁴ öldüğü ay ve gün konusunda bazı küçük farklılıklar vardır. Bazı kaynaklarda **Yezîd**'in Rabî'u'l-Evvel ayının 14'ünde³⁵ Perşembe günü³⁶ vefat ettiği belirtilir. Ayrıca **Yezîd**'in Rabî'u'l-Evvel ayının ortasında Perşembe günü öldüğü de söylenmiştir.³⁷ Bu rivayetler birbirini destekler mahiyettedir.

Bazı kaynaklara göre **Muâviye**'ye Rabî'u'l-Evvel ayında bîat edildiği söylenmiş; ancak bîatın hangi gün yapıldığı belirtilmemiştir.³⁸ Bununla birlikte **İbn Kesîr**, ona bîat tarihi olarak 14 Rabî'u'l-Evvel 64 tarihini vermektedir.³⁹ Bütün bu rivayetlerden **Muâviye**'ye babasının vefat ettiği gün veya birkaç gün sonra bîat edildiği anlaşılmaktadır.

Yezîd, öldükten sonra cenazesi **Şam**'a götürüldü ve orada oğlu **Muâviye**⁴⁰ tarafından cenaze namazı kılındı. Cenaze namazının **Hâlid** tarafından kılındığı söylenmişse⁴¹ de eski kaynaklar ilk görüşü destekleyen bilgiler vermektedir.

Muâviye'nin hilâfete geldiğinde 17,⁴² 18,⁴³ 20⁴⁴ veya 21⁴⁵ yaşında olduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur. Bu ihtilaf vefat ettiği sırada kaç yaşında olduğu açıklanırken daha da artmaktadır.

33 Diyârbekrî, II, 301.

34 Hişâm el-Kelbî, Yezîd'in H. 63 yılının Rebî'u'l-Evvel ayında vefat ettiğini söylenmişse de (Taberî, V, 499; ayrıca bk.İbn Esîr, IV, 125) 64 yılında vefat ettiğine dair görüş daha kuvvetlidir (İbn Esîr, IV, 125).

35 İbn Kuteybe, İmâme, II, 12; Taberî, V, 499; İbn Esîr, IV, 125; İbn Kesîr, VIII, 259.

36 İbn Kuteybe, İmâme, II, 12.

37 İbn Kesîr, VIII, 259.

38 Suyûtî, s. 211; İbn Manzûr, XXV, 110.

39 İbn Kesîr, VIII, 260.

40 Taberî, V, 499; İbn Kesîr, VIII, 259.

41 İbn 'İmâd el-Hanbelî, Şezerâtu'z-Zeheb, Dâru'l-Fikr, y.y. 1399/1979, I, 71.

42 İbn Kuteybe, Ma'ârif, s. 154; İbn Hibbân, s. 562.

43 İbn Kuteybe, İmâme, II, 10.

44 İbn Kuteybe, Ma'ârif, s. 154.

45 İbn Hibbân, s. 562; İbn 'Abd Rabbih, V, 132; Muhammed el-Hudârî, Târihu'l-Umeme'l-İslâmiyye ed-Devletu'l-Umeviyye, Thk.: Muhammed el-'Usmânî, Beyrut 1406/1986, s. 467; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiya, Haz.: Mahir İz, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, y.y. 1985, II, 265.

2. İktidar Süresi

Muâviye, iktidara geldikten sonra hilâfeti uzun sürmemiştir. Onun hilâfete geldiği sırada yaşı hakkında olduğu gibi, hilâfet müddeti hakkında da farklı rivayetlerle karşılaşmaktayız. **Halife b. Hayyât**, **Muâviye**'nin hilâfet süresinin bir buçuk ay olduğunu söyler.⁴⁶ Bunun dışında hilâfet süresinin 20 gün,⁴⁷ 40 gün,⁴⁸ yaklaşık 40 gün,⁴⁹ iki ay,⁵⁰ iki ay birkaç gün,⁵¹ üç ay,⁵² üç ay 20 gün,⁵³ dört ay⁵⁴ ve beş ay⁵⁵ olduğu şeklinde farklı sürelerden bahsedilmiştir. **Yezîd**, **Rabî'u'l-Evvel** ayının ortalarında öldüğüne ve **Mervân b. el-Hakem**'in iktidara gelişi 3 Zi'l-Ka'de 64 (22 Haziran 684) tarihinde⁵⁶ olduğuna göre, **Muâviye b. Yezîd**'in hilâfete geliş tarihi ile **Mervân**'ın hilâfete geliş tarihi arasında yedi buçuk aylık bir süre vardır. Ancak bu durum, **Muâviye**'nin söz konusu sürenin tamamında halîfelik yaptığı anlamına gelmez. Bu sürenin bir bölümünün yeni halife seçimi müzakerelerinde geçirildiği söylenebilir. Çünkü **Yezîd**'in ölümünden sonra -özellikle de **Muâviye**'nin görevden ayrılması üzerine- *Şam*'da bir iktidar boşluğu yaşanmış ve birçok yerde **Abdullah b. ez-Zubeyr**'e bîat edilmişti. Nitekim **Muâviye**'nin hilâfetten ayrılmasından sonra *Şam*'da bile **Abdullah b. ez-Zubeyr**'i destekleyenler vardı. Hatta **Muâviye**'den sonra halife seçilen

46 Halife b. Hayyât, **Târîhu Halife b. Hayyât**, Thk.: Suheyl Zekkâr, Beyrut 1414/1993, s. 196; ayrıca bk. İbn Kesîr, VIII, 260.

47 el-Makdisî, **el-Bed' ve't-Târîh**, Thk.: Cl. Huart, Bağdat (t.y.), (Paris 1899-1919 baskısından ofset), VI, 17; Belâzurî, IV/2, 62; İbn Kesîr, VIII, 260; Zehebî, IV, 139; İbnu'l-İbrî, **Târîhu'l-Muhtasari'd-Duvel**, Hâzimiyye (Lübnân) 1403/1983, s.191.

48 Ebû Zur'a, **Târîhu Ebî Zur'a ed-Dımaşkî**, Thk.: Şükrullah b. Ni'metullah el-Kavcânî, Dımaşk (t.y.), I, 358; Ya'kûbî, II, 254; Belâzurî, IV/2, 62; İbn Kuteybe, **Ma'ârif**, 154; Taberî, V, 503; Makdisî, VI, 17; Mesûdî, **Murûc**, III, 82; aynı mlf., **Tenbîh**, VII, 307; İbn Hibbân, s. 562; İbn Esîr, IV, 130; Zehebî, IV, 139; İbn Kesîr, VIII, 260; Suyûtî, s. 211; İbn Dokmâk, s. 61.

49 İbn Hazm, s. 358.

50 Mesûdî, **Murûc**, III, 82; İbn Kesîr, VIII, 260; Suyûtî, s. 211.

51 İbn Kuteybe, **İmâme**, II, 10.

52 Taberî, V, 503; Belâzurî, IV/2, 62; Makdisî, VI, 17; İbn Esîr, IV, 130; Suyûtî, s. 211; Zehebî, IV, 139; İbn Manzûr, XXV, 110.

53 İbn Kesîr, VIII, 260.

54 Ya'kûbî, II, 254; İbn Kesîr, VIII, 260.

55 Diyârbekrî, II, 301.

56 İbn Kesîr, VIII, 265; Fayda, M., "*Câbiye*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, VI, 538; Yiğit, İ., "*Emevîler*", **T. D. V. İ. A.**, İstanbul 1995, XI, 91.

Mervân b. el-Hakem'in de ona katılmayı düşündüğü söylenir.⁵⁷ Üstelik Muâviye'nin vefatından sonra Ürdün hâriç, Şam bölgesinin tamamı Abdullah b. ez-Zubeyr'e bîat etmiştir. Abdullah, Dahhâk b. Kays'ı Şam'a vali olarak atamıştı.⁵⁸

3. İcraatları ve Memurları

Muâviye'nin hilâfeti süresince insanların huzuruna çıkmadığı; onun yerine namazı ed-Dahhâk b. Kays'ın kıldırıldığı⁵⁹ ve işleri onun gördüğü⁶⁰ bize gelen rivayetler arasındadır. Herhalde bundan dolayı Muâviye'nin herhangi bir icraatta bulunmadığı belirtilmiştir.⁶¹ Tespit ettiğimize göre Muâviye, hilâfetten ayrıldıktan sonra da halife seçimi yapılıncaya kadar ed-Dahhâk⁶² veya Hassân b. Mâlik'in⁶³ namazları kıldırmasını vasiyet etmiştir. Belâzurî'nin anlatımına göre Muâviye'nin görevi bırakmasından sonra Hassân namaz kıldırılmış; daha sonra insanların Abdullah b. ez-Zubeyr'e teveccüh etmesi ve Abdullah'ın Dahhâk'ı Şam valiliğine atamasından sonra Hassân b. Mâlik, Şam'dan ayrılarak Filistin'e gitmiş ve burada Hâlid b. Yezîd'in iktidara getirilmesi için çalışmalara girişmiştir.⁶⁴

Wellhausen, Muâviye'nin cülûsunda “devletin bütün eyaletlerine” haracın üçte birini bağışladığını söyler.⁶⁵ Ancak bu tespiti doğrulayacak başka bir bilgiye rastlayamadık.

Muâviye b. Yezîd, iktidara geldikten sonra babasının valisi olan kimseleri görevlerinde bıraktığı gibi yeni bir atama da yapmadı.⁶⁶ Kaynaklarımızda Muâviye'nin kâtibinin er-Rayyân b. Muslim, divân kâtibinin Sercûn olduğu belirtilmiştir. Bundan başka Ebu'z-Zuğayziğa'nın da kâtibisi olduğu söylenmiştir.⁶⁷ Sercûn, hem I.

57 Yiğit, XI, 91.

58 İbn 'Abd Rabbih, V, 134.

59 Belâzurî, IV/2, 62; İbn 'Abd Rabbih, V, 132; İbn Esîr, IV, 130; İbn Kesîr, VIII, 260.

60 İbn Kesîr, VIII, 260.

61 Suyûfî, s. 211.

62 Belâzurî, IV/2, 62; İbn Esîr, IV, 130.

63 Belâzurî, IV/2, 62; Hasan İbrahim Hasan, Siyasî Dini Kültürel Sosyal İslâm Tarihi, Çev.: İ. Yiğit vd., İstanbul 1985, I, 366.

64 Belâzurî, IV/2, 65.

65 Wellhausen, s. 80.

66 Halife b. Hayyât, s. 196.

67 Taberî, VI, 180.

Muâviye döneminde,⁶⁸ hem de **Yezîd** döneminde kâtiplik yapmış birisidir.⁶⁹

Mes'ûdî, **Muâviye**'nin katiplerinin **Ziml b. 'Amr el-'Uzrî**, **Suleyman b. Sa'îd el-Huşenî** ve **Sercûn en-Nasrânî**, kadısının **Ebû İdris el-Hulânî**, hâcibinin ise mevlâsı **Safvân** olduğunu belirtir.⁷⁰

İbn Dokmâk, **Muâviye**'nin kâtibinin **Reml b. 'Amr el-'Uzrî**, kadısının **Ebû İdris el-Hulânî**, hâcibinin ise **Muslim b. Ğiyâs** veya **Safvân** olduğunu söyler.⁷¹ Ancak muahhar olan bu kaynağın verdiği bilgiler daha az güvenilir sayılmaktadır.

4. Hilâfetten Ayrılışı ve İnzivaya Çekilmesi

Muâviye b. Yezîd'in hayatındaki karanlık noktalardan birisi ölmeden önce hilâfetten ayrılma sebebidir. Bazı rivayetlere göre **Muâviye**, halîfe iken hastalanmış ve bu hastalık sonucu vefat etmiştir. **Ebû Zur'a**, **Muâviye**'nin 40 gün hilâfette kaldıktan sonra öldüğünü söylemekte ve kendisini hal'ettiğinden bahsetmektedir.⁷² Ancak bazı kaynaklarda işin zorluğunu gördüğü için kendini hal'ettiği ve evinde oturduğu, yaklaşık 40 gün sonra da vefat ettiği söylenmektedir.⁷³

Wellhausen'e göre **Muâviye**'nin hilâfetten istifa ettiğine dair rivayetler "Belki de Emevî hanedanının daha eski kolu olan Sufyânîler'in daha genç kol olan Mervânîler tarafından haksız olarak mevkiinden atılmış olduğu vak'asını karanlık bırakmak gayretleriyle alakalıdır." Ona göre **Muâviye**, "Muhtelif eski listelerde umumiyetle halîfeler arasına ithal edilmemiş ve bunlarda **Mervân**'ın doğrudan doğruya **Yezîd**'i takip etmiş olması da bu gayretle izah olunabilir."⁷⁴

Muâviye'nin hilâfetten ayrılarak inzivaya çekildiğine dair rivayetlerin mevcudiyetinden bahsetmiştik. Bu husus doğru ise **Muâviye b. Yezîd**'in inzivaya çekilmesinin sebepleri olarak şu hususlardan bahsedilebilir. Burada zikredilen sebeplerin üzerinde kaynaklarımız da durmuştur.

68 Taberî, VI, 180.

69 İbn 'Abd Rabbih, V, 117.

70 Mes'ûdî, **Tenbih**, VII, 307.

71 İbn Dokmâk, s. 62.

72 Ebû Zur'a, I, 358.

73 İbn Hazm, s. 358-359.

74 Wellhausen, s. 80.

a) Hilâfet için kendini yeterli görmemesi.⁷⁵

Muâviye'nin kendisini yetersiz görmesinin yanısıra hilâfete istemeyerek gelmesinin de etkisi göz ardı edilmemelidir. **Belâzuri**'nin **Muhammed b. Sa'd** yoluyla **Vâkîdî**'den naklettiği bir rivayete göre **Yezîd**, oğlu **Muâviye**'yi veliahtlığa istemediği halde getirdi. **Muâviye** de **Yezîd**'in ölümünden sonra bir konuşma yaparak görevi bıraktı.⁷⁶

b) Emevî komutanları arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi.⁷⁷

Emevî hâkimiyeti döneminde iktidardaki kimselerin bazı kabilelerin desteğini alarak diğer bir kısmını dışlaması, bir takım ihtilafların ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Nitekim **Yezîd b. Muâviye**'nin hilâfetinde Kelbîler etkiliydi. **Yezîd**'in dayısı **Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî** devlette çok önemli bir yere sahipti.⁷⁸

c) **Abdullah b. ez-Zubeyr**'in *Mekke*'de ortaya çıkışı ve *Hicaz, Horasan, Yemen, Mısır* ve *Şam* bölgelerini hakimiyeti altına alması.⁷⁹

Bu gerekçeyi tek başına kabul etmek zor görünüyor. Çünkü **Abdullah b. ez-Zubeyr** hilâfet iddiasıyla ortaya çıktıktan hemen sonra bahsedilen bölgeleri ele geçirmiş değildi. Bu bölgelerin **Abdullah**'ın eline geçişi herhalde **Muâviye** döneminde meydana gelen idari boşluktan ve **Muâviye**'nin ölümünden sonra Emevîlerin yeni halîfeyi seçerken yaşadıkları problemlerden kaynaklanmış olmalıdır. Bununla birlikte **Abdullah b. ez-Zubeyr**'in, halk üzerindeki etkisini kabul etmek gerekir. Bunu gösteren olaylardan birisi **el-Husayn b. Numeyr**'in **Yezîd**'in ölümünden sonra kendisini *Şam*'a davet etmesi⁸⁰ ve **Muâviye**'nin hilâfetten ayrılışından sonra bazı kimseler tarafından *Şam*'da desteklenmesidir.

d) Zikredilen sebeplerden birisi de **Muâviye**'nin mensup olduğu mezheptir. **Muâviye b. Yezîd**'in Kaderiyye'den olduğu söylenir. Bu rivayetlere göre **Ömer el-Maksûs** kendisine Kaderiyye'nin görüşlerini öğretmişti. **Muâviye**, hilâfete geldikten sonra **Ömer el-Maksûs**'a ne yapması gerektiğini sormuş; o da, "*Ya adaletle hükmedersin ya da bu işi bırakırsın.*" diye cevap vermiş;⁸¹ bunun üzerine görevi bırakmıştır.

75 İbn Kesîr, VIII, 260 (Dipnottan).

76 Belâzuri, IV/2, 64-65.

77 İbn Kesîr, VIII, 260 (Dipnottan).

78 Wellhausen, s. 80.

79 Bk. İbn Kesîr, VIII, 260 (Dipnottan).

80 Taberî, V, 502; İbn Esîr, IV, 129-130.

Bu konuşmayı nakledenlere göre **Muâviye**'nin ölümünden sonra bu fikirleri kendisine öğrettiği için **Ömer el-Maksûs** Umeyye oğulları tarafından yakalanarak canlı olarak gömülmüştür.⁸²

5. Hutbesi

Muâviye, hilâfetten ayrılmadan önce iktidarı bırakma gerekçesini anlattığı bir hutbe irad etti. Bu hutbe kaynaklarımızda bazı farklılıklarla nakledilmiştir. Günümüze gelen rivayetlerde söz konusu hutbede bazı düzeltmelerin yapılmış olabileceği ihtimali gözardı edilmemelidir. Kaldı ki **Muâviye**'ye nispet edilen iktidara veda hutbesinin verildiği rivayetler arasında önemli farklılıklar da vardır. Burada, birbirine benzeyen rivayetlerdeki bazı küçük farklılıklar üzerinde durmadan **Muâviye**'ye ait olduğu söylenen hutbeyi çeşitli kaynaklardan nakletmek istiyoruz:

a) **Muâviye** Allah Teâla'ya hamd ve senâdan sonra şöyle dedi: *“Ey insanlar! Biz sizinle siz de bizimle imtihan edilmektesiniz. Bizim hakkımızdaki hoşnutsuzluğunuzu ve tenkitlerinizi bilmiyor değiliz. Biliniz ki dedem Muâviye b. Ebî Sufyân bu işte, Resûlullah'a akrabalıktan dolayı kendisinden evlâ, İslâm'da daha çok hak sahibi, önceki müslümanlardan, müminlerin ilki, Alemlerin Rabbinin Elçisinin amcazadesi ve Peygamberlerin sonuncusundan geriye kalanların babası olan kimseyle mücadele etmiştir. Eceli gelinceye kadar bildiğiniz günahlarınızı yükledi, siz de ondan inkâr etmeyeceğiniz şeyleri yüklediniz. O, ameline karşılık rehin olarak gitmiştir. Sonra babamı iktidara getirdi. O, iyi ahlak sahibi değildi. Hevâsına göre davrandı; hatasını güzel gördü. Büyük ümit taşıyordu; ancak emelini gerçekleştiremedi; ömrü kâfi gelmedi. Gücü azaldı ve müddeti sona erdi. O, çukurunda günahlarının rehini ve hatalarının esiri oldu.”* Ağlayarak şöyle devam etti: *“Bize en ağır gelen şey, ölümünün kötülüğünü ve vardığı sonun çirkinliğini bilmemizdir. Çünkü o, Resûlullah'ın ehl-i beytini katletti; haramlığı mubah kıldı ve Kâbe'yi yaktı. Bana gelince, ben başınıza getirildim; ancak sizin yaptıklarınızı yükleneyecek değilim. İşiniz sizindir. Vallahi eğer dünya hayırlı ise biz ondan nasibimizi aldık. Eğer şer ise Ebû Sufyân ailesinin payına düşen kendilerine yeter!”* Bu konuşmadan sonra **Mervân b. el-Hakem**, *“Bu işi aramızda Ömer'in hallettiği gibi hallet!”* dedi. **Muâviye**, *“Sizi hem hayatımda hem de ölümümde yönetmek istemem. Yezîd b. Muâviye⁸³ ne zaman Ömer gibi oldu. Ömer'in adamları gibi*

81 Makdisî, VI, 16-17.

82 Makdisî, VI, 17; İbn 'İbrî, s. 191; Diyârbekrî, II, 301.

83 Burada kendisini kastetmiş olmalı.

adamlarım nerede!” diye cevap verdi.⁸⁴ Bazı kaynaklarımız bu konuşmayı yaptıktan sonra **Muâviye**’nin evine kapandığını ve ölünceye kadar zamanını ibadetle geçirdiğini belirtirler.⁸⁵

b) Başka bir rivayete göre **Muâviye**, “Ben işiniz hususunda aciz kaldım. Sizin için *Ebû Bekr*’in tavsiye ettiği şekilde *Ömer* gibi birisini aradım, fakat bulamadım. *Şûra* ehli gibi altı kişi aradım, fakat bulamadım. Siz kendi işinizi daha iyi bilirsiniz. İstedığınız kimseyi seçiniz.”⁸⁶ demektedir. Bu rivayette, hutbeden sonra ölünceye kadar insanlara görünmediği ifade edilmiştir.

c) Bir rivayette ise şöyle demektedir: “Zayıf olduğum halde işinizin başına getirildim. İsterseniz, *Siddik*’in hilâfeti *Ömer*’e terkettiği gibi hilâfeti güçlü birisine bırakayım. Eğer isterseniz *Ömer b. el-Hattâb*’in yaptığı gibi altı kişilik bir *şûrâya* bırakayım; ancak aranızda bunu yapabilecek kimse yok. Bunun için işinizi size bırakıyorum. Başınıza işinizi yapabilecek birisini getiriniz.”⁸⁷

d) **İbn Kuteybe**’nin zikrettiği rivayet bazı yönlerden yukarıdaki rivayetlerden farklılık arz etmektedir: “Allah’a hamd ve senâ’dan sonra şöyle dedi: Ey insanlar! İşiniz bana verildikten ve sizin başınıza getirildikten sonra durumu düşündüm. Bunun, -benimle rabbim arasında- bana uygun olmadığını gördüm. Öyle bir milletin başına getirildim ki onların arasında benden hayırlısı ve bu işte benden daha çok hak sahibi, başa getirildiğim şeyde benden daha güçlü kimseler var. Size önereceğim şu iki tekliften birisini seçiniz. Ya işi bırakır ve sizin başınıza -rıza ve güven duyacağınız- uygun gördüğüm kimseyi seçerim. Allah kefiliniz olsun ki dünya ve ahirette sizin için en faydalı olanı yapmakta kusur etmeyeceğim. Ya da beni hal’ edip kendiniz için birisini seçersiniz.” İnsanlar, **Muâviye**’nin bu konuşmasından tiksindi ve tekliflerini yapmaktan kaçındı. Umeyye, oğulları hilâfetin ellerinden gitmesinden korktu. Ona, “Ey müminlerin emiri! Bu tekliflerini düşüncecek ve Allah’a istihâre yapacağız? Bize zaman tanı!” dediler. “Size zaman veriyorum; fakat acele ediniz.” dedi. Çok geçmeden vebaya yakalandı. Onun yanına giderek “İnsanların başına razı olacağın birisini veliaht olarak bırak.” dediler. Onlara, “Ölüm anında mı bunu istiyorsunuz? Hayır vallahi onu azık edinmem. Onun tadını almadım. Nasıl acıстыla bedbaht olayım?” dedi.⁸⁸

84 Ya’kûbî, II, 254. Küçük bazı değişikliklerle bk. Makdisî, VI, 16-17.

85 Makdisî, VI, 17.

86 İbn Esîr, IV, 130; krş. **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1986, II, 334.

87 İbn Kesîr, VIII, 261.

Yukarıda naklettığımız bazı rivayetlerde, **Muâviye**'nin yaptığı konuşmada dedesini ve babasını kınayıcı sözler kullandığı görülmektedir. **Rayyıs**, bu konuşmalar hakkında, "*Bu, pek aklın yatabileceği türden bir rivayet değildir. Şiîlerce veya Emevîler'in diğer düşmanlarınca uydurulduğu açıktır. Amaç, devletin kurucularının, torun ve oğul tarafından kötülendiğini göstermektir. Akıllı biri, nasıl olur da halkın gözleri önünde babasına ve dedesine ağır sözler söyleyebilir? Yoksa, Ali b. Ebî Tâlib'in arkadaşları arasında mı yer almıştı? Böyle bir şey olsa kuşkusuz, çevresi ve Şamlılar ona başkaldırırlardı.*"⁸⁹

Bizim görüşümüz de **Muâviye**'nin söz konusu konuşmasında babası ve dedesi hakkında bu kadar ağır lafları kullanmış olamayacağı yönündedir. O günün çok sıkı akraba bağları içerisinde böyle bir görüşü halkın önünde ifade etmiş olması pek mümkün görünmüyor. Kaldı ki bu sözlerle sadece dedesi ve babasını suçlamakla kalmıyor; onlara tam destek veren Şamlıları da zan altında bırakıyor.

Yukarıda **Muâviye**'nin söz konusu konuşmayı yaptıktan sonra evine kapandığını ve ölünceye kadar evinden çıkmadığını ifade eden rivayetlerin mevcudiyetinden bahsetmiştik. İleride **Muâviye**'nin hilâfete geldikten ne kadar sonra vefat ettiği konusunda zikredilen rivayetler üzerinde durulacaktır. Ancak onun, konuşmayı yaptıktan birkaç gün sonra vefat ettiğini söyleyenlerin yanısıra⁹⁰ hilâfetten feragat ettikten üç ay sonra öldüğünü söyleyenler de olmuştur.⁹¹

6. Veliâht Tayin Etme Teklifini Reddetmesi

Muâviye, vefat etmeden önce yerine birisini veya kardeşi **Hâlid**'i⁹² veliâht olarak tayin etmesi teklif edildiğinde "*Ben bunun tadını almadım ki acısını yükleneyim.*" şeklinde cevap verdi.⁹³ Bazı rivayetlerde "*Bunun acısını ahiretimde azık yapıp tadını Umeyye oğullarına bırakmam.*" dediği rivayet edilir.⁹⁴

Kardeşi **Hâlid**'i veliâht bırakmasını annesinin kendisinden

88 İbn Kuteybe, *İmâme*, II, 10-11.

89 Rayyıs, M. Z., *İslamda Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev.: A. Sarıkaya, İstanbul 1990, s. 266.

90 Hasan İbrahim Hasan, I, 366.

91 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 334.

92 Belâzurî, IV/2, 65; Hasan İbrahim Hasan, I, 366.

93 Ebû Zur'a, I, 358; İbn Esîr, IV, 130; Suyûfî, s. 211, Diyârbekrî, II, 301; İbn 'Îmâd, I, 72.

94 Belâzurî, IV/2, 62; İbn Esîr, IV, 130; İbn Kesîr, VIII, 260; ayrıca bk. V, 132.

istediği, bunun üzerine “*Hilâfetin sorumluluğunu hayatımda ve ölümümde taşıyamam.*” dediği de gelen rivayetler arasındadır.⁹⁵

Bütün bu rivayetlerden **Muâviye**'nin yerine başkasını veliaht olarak bırakmak istemediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte **İbn Kesîr**'in anlatımına göre Umeyye oğulları **Mervân b. el-Hakem**'e bîat etmek üzere anlaştıkları halde **Muâviye b. Yezîd**, **Abdullah b. ez-Zubeyr**'e *Şam*'da bîat edilmesi için gayret gösteriyordu.⁹⁶ Ancak bunun dışında **Muâviye**'nin **Abdullah**'ı desteklediğine dair bir bilgiye rastlamadık. Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere **Muâviye**, yerine kimseyi halef olarak bırakmak istemiyordu.

C. VEFATI

Bazı rivayetlerden, **Muâviye**'nin halîfelikten ayrıldıktan birkaç gün sonra vefat ettiği anlaşılmaktaysa da, bazıları onun hilâfeti bıraktıktan bir süre sonra vefat ettiğini belirtir.

Bir görüşe göre **Muâviye**'nin vefatı hastalıktan olmuştur. **Makdisî**, bu hastalığın tâ'ûn (veba) olduğunu belirtmektedir.⁹⁷ Başka bir görüşe göre **Muâviye**, hilâfete tamah eden akrabaları tarafından zehirletilmiştir.⁹⁸ Bazı kaynaklarda zehirlenerek öldüğü söylenmekle beraber kimin tarafından zehirletildiği belirtilmemiştir.⁹⁹

Mes'ûdî, ölüm nedeni olarak üç sebebin zikredildiğini söyler: Bazıları kendisine zehir içirildiğini, bazıları eceliyle öldüğünü, bazıları da vebaya yakalanarak öldüğünü¹⁰⁰ söylemişlerdir.¹⁰¹

Vefatının Cemâdiye'l-Âhir ayında, kendisini hal'ettikten 40 veya 90 gün sonra olduğunu söyleyenlerin yanısıra¹⁰² 25 Rabî'u'l-Âhir 64'de öldüğünü söyleyenler de vardır.¹⁰³ **Muâviye**'nin Cemâdiye'l-

95 İbn Manzûr, XXV, 111.

96 İbn Kesîr, VIII, 263.

97 Makdisî, VI, 17; ayrıca bk. İbn 'İbrî, s. 191.

98 Ömer Ferrûh, *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Umeviyye*, Beyrut 1976, s. 137.

99 İbn Esîr, IV, 130; İbn Tıktâka, *el-Fahrî*, Beyrut (t.y.), s. 118; ayrıca bk. İbn Kesîr, VIII, 261.

100 Arapça metin, (ومنهم من رأى أنه طعن) şeklindedir. Burada geçen طعن kelimesi "suikaste uğradı" anlamına da gelir. Ancak diğer rivayetleri de nazar-ı itibara alarak yukarıdaki anlamı vermeyi uygun gördük.

101 Mesûdî, *Murûc*, III, 82.

102 Diyârbekrî, II, 301.

Âhir ayında vefat ettiği kabul edilirse, hilâfetten ayrıldıktan 40 gün sonra vefat ettiğini kabul etmek daha isabetli olur. Çünkü hilâfete geldikten 90 gün sonra vefat ettiği kabul edilecek olursa, Cemâdiye'l-Âhir ayının sonunda vefat ettiğini farzetsek bile -Rabî'u'l-Evvel ayının ortasında iktidara geldiği düşünülürse- 15 gün hilâfette kaldığı kabul edilmiş olur ki, bunu destekleyecek bir rivayet yoktur. Yukarıda görüldüğü üzere hilâfet süresi olarak zikredilen en az süre 20 gündür. Zikrettiğimiz diğer rivayette Rabî'u'l-Âhir ayının 25'inde vefat ettiği söylenmektedir. Bu durumda hilâfetten ayrıldıktan hemen sonra vefat ettiği kabul edilirse 40 gün hilâfette kalmış olur. Söz konusu rivayet hilâfette kaldığı süreyle ilgili bazı rivayetlere uymaktadır. **İbn 'Abd Rabbih**, onun babasının vefatından 40 gün sonra vefat ettiğini söyler.¹⁰⁴

Vefat ettiğinde yaşının 18,¹⁰⁵ 19,¹⁰⁶ 20,¹⁰⁷ 21,¹⁰⁸ 21 yıl 18 gün,¹⁰⁹ 22,¹¹⁰ 23¹¹¹ 23 yıl 18 gün,¹¹² 25,¹¹³ 27,¹¹⁴ 28¹¹⁵ olduğu söylenmiştir. Görüldüğü gibi ilk rakamla son rakam arasında 10 yıllık bir fark vardır. Ancak **Taberî**'de vefat yaşı olarak verilen rakam ilginçtir. Buna göre **Muâviye**, vefat ettiğinde yaşı 13 yıl 18 gün idi.¹¹⁶ **İbn Esîr** ise vefat ettiğinde yaşının 21 yıl 18 gün olduğunu nakletmektedir.¹¹⁷ **İbn Esîr**, eserini telif ederken bu kısımları **Taberî**'den özetlediğine göre **Taberî**'nin eserinde veya kullandığımız neşrinde bir hata olması muhtemeldir.

103 İbn Hibbân, s. 562.

104 İbn 'Abd Rabbih, V, 132.

105 Halife b. Hayyât, s. 196; Belâzurî, IV/2, 63; İbn Kuteybe, **İmâme**, II, 10; İbn Kesîr, VIII, 260; Diyârbekrî, II, 301.

106 Belâzurî, IV/2, 63; İbn Kesîr, VIII, 260.

107 Halife b. Hayyât, s. 196; Belâzurî, IV/2, 63; İbn Kesîr, VIII, 260; İbn Hazm, s. 359; Suyûtî, s. 211; Diyârbekrî, II, 301; İbn Manzûr, XXV, 111.

108 Halife b. Hayyât, s. 196; Belâzurî, IV/2, 63; İbn Kesîr, VIII, 260; Zehebî, IV, 139; Suyûtî, s. 211; İbn Manzûr, XXV, 111; Diyârbekrî, II, 301; İbn 'Îmâd, I, 72.

109 İbn Esîr, IV, 130.

110 Makdisî, VI, 17; Mesûdî, **Murûc**, III, 82.

111 Belâzurî, IV/2, 63; Ya'kûbî, II, 254; İbn Kesîr, VIII, 260; Zehebî, IV, 139; Diyârbekrî, II, 301.

112 Belâzurî, IV/2, 63; İbn Kesîr, VIII, 260.

113 İbn Kesîr, VIII, 260.

114 Zehebî, IV, 139.

115 İbn Manzûr, XXV, 111.

116 Taberî, V, 503.

117 İbn Esîr, IV, 130.

Muâviye'nin cenaze namazını kimin kıldırıldığı konusu ihtilâfıdır. Cenaze namazı kardeşi **Hâlid b. Yezîd**,¹¹⁸ **el-Velîd b. 'Utbe b. Ebî Sufyân**¹¹⁹ **Mervân b. el-Hakem**,¹²⁰ **Osmân b. Muhammed**¹²¹ veya **Osmân b. 'Anbese**¹²² tarafından kılınmıştır. **İbn Kesîr**'e göre sahîh olan görüş, cenaze namazının **el-Velîd b. 'Utbe** tarafından kılındığıdır. Bazı rivayetlere göre **Muâviye**, onun cenaze namazını kıldırmasını vasiyet etmişti.¹²³ **Mes'ûdî'nin** cenaze namazı ile ilgili verdiği bilgi enteresandır. Buna göre **el-Velîd b. 'Utbe, Muâviye'den** sonra hilâfete geçmek amacıyla onun cenaze namazını kıldırıldı; ancak ikinci tekbirde vebadan dolayı düşerek namazı tamamlayamadan öldü.¹²⁴ Bunun üzerine **Osmân b. 'Utbe b. Ebî Sufyân**, öne çıktı. Ona, "*Sana bîat edelim mi?*" diye sordular; o da "*Savaşmamam ve savaş başlatmamam şartıyla bana bîat ediniz.*" diye cevap verince ona bîat etmediler. Bundan sonra **Mekke'ye** giderek **İbn ez-Zubeyr**'in adamlarına katıldı.¹²⁵ **Fesevî**, Şamlıların **Velîd'i** hilâfete getirmek istediklerini, ancak **Velîd'in Muâviye b. Yezîd'ten** sonra vebadan öldüğünü söyler.¹²⁶ **Velîd'in tâûndan öldüğü İbn 'İmâd** tarafından da söylenmiştir.¹²⁷

Muâviye, Şam'da Bâbu's-Sağîr Mezarlığında defnedilmiştir.¹²⁸

Kaynaklarımızda **Muâviye b. Yezîd'in** çocuk bırakmadığı rivayet edilir.¹²⁹

118 Ya'kûbî, II, 254; İbn Kesîr, VIII, 260.

119 Halife b. Hayyât, s. 196; Mes'ûdî, **Murûc**, III, 82; İbn Esîr, IV, 130; İbn Kesîr, VIII, 260.

120 Zehebî, IV, 139.

121 Ya'kûbî, II, 254.

122 İbn Hibbân, s. 562; İbn Kesîr, VIII, 260.

123 Belâzurî, IV/2, 62; İbn Kesîr, VIII, 260; İbn 'Abd Rabbih, V, 132.

124 Arapça metin,

(فلما كبر الثانية طعن فسقط ميتا قبل تمام الصلاة)

şeklinde dir. Buradaki "طعن" fiiline diğer kaynaklardaki rivayetlere uygun bir anlam verdik.

125 Mes'ûdî, **Murûc**, III, 82.

126 el-Fesevî, **Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târih**, Thk.: E. Z. el-'Umerî, Medine 1410, III, 428. Metinde bu kişinin adı Velîd b. 'Ukbe olarak geçmişse de bunun Velîd b. 'Utbe olması gerekir.

127 İbn 'İmâd, I, 72.

128 Belâzurî, IV/2, 64; İbn Kesîr, VIII, 260.

129 İbn Habîb, s. 58; İbn Kuteybe, **Ma'ârif**, s. 154.

SONUÇ

Muâviye'nin hayatı hakkındaki malumatın çok az ve nakledilen bilgilerin birçok farklılıklar taşıdığı görülmektedir. **Yezîd**'in ölümünden sonra iktidara gelen **Muâviye**, iktidardan ayrılmış ve yerine başkasını bırakması talep edilmişse de bu sorumluluğu yüklenmek istememiştir. Kendisine atfedilen hutbelerde Hz. **Ali**'yi dedesine karşı haklı görmesi ve babasını yaptıklarından dolayı tenkit etmesi ilginçtir. Kanaatimizce bunu *Şam*'da Umeyye oğulları arasında yapabilmesi zor bir ihtimaldir.

Yukarıda görüldüğü üzere hilâfet süresi hakkında nakledilenler çok farklıdır. Onun 40 gün kadar hilâfette kalmış olması muhtemeledir. Ancak **Muâviye**'nin iktidara geliş tarihiyle **Mervân b. el-Hakem**'in iktidara geliş tarihi arasındaki süre bundan çok fazladır.

Ölüm sebebi hakkında bize ulaşan rivayetlerde bazı farklılıkların olduğunu gördük. Ancak onun akrabaları tarafından zehirletildiğini ispat etmek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA

- *Ahmed Cevdet (1895),
-**Kısa-sı Enbiya**, Haz.: Mahir İz, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, y.y. 1985.
- *Akyüz, Vecdi,
-**Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi**, İstanbul 1991.
- *el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892),
-**Ensâbu'l-Esrâf**, Nşr.: Max Schloessinger, IV/2, Kudüs 1938.
- *ed-Diyârbekrî (990/1582),
-**Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis**, Mısır 1283.
- *-**Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, (Red.: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.
- *Ebû Zur'a, Abdurrahman b. Amr b. Abdullah b. Safvân en-Nasrî (281/894),
-**Târîhu Ebî Zur'a ed-Dımaşkî**, Thk.: Şükrüllah b. Ni'metullah el-Kavcânî, Dımaşk (t.y.).
- *Fayda, Mustafa,
-**"Câbiye"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, VI, İstanbul, 1992.
- *el-Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kûb b. Sufyân,
-**Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târîh**, Thk.: Ekrem Ziya el-'Umerî, Medine 1410.
- *Halîfe b. Hayyât (240/854),
-**Târîhu Halîfe b. Hayyât**, Thk.: Suheyl Zekkâr, Beyrut 1414/1993.
- *Hasan İbrahim Hasan,
-**Siyasî Dinî Kültürel Sosyal İslâm Tarihi**, Çev.: İ. Yiğit vd., İstanbul 1985.
- *İbn 'Abd Rabbih el-Endelusî, Ahmed b. Muhammed (328/939),
-**el-'Ikdu'l-Ferîd**, Thk.: Muhammed Saîd el-'Uryân, Dâru'l-Fikr, y.y. (t.y.).
- *İbn Dokmâk, İbrâhîm b. Muhammed b. Aydemir el-'Alâî (809/1406-1407),
-**el-Cevheru's-Semîn fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mulûk ve's-Selâtîn**, Thk.: Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, Tsh.: Ahmed es-Seyyid Derrâc, Câmî'atu Umm el-Kurâ, y.y. (t.y.).
- *İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed (630/1232),

- el-Kâmil fi't-Târih**, Beyrut 1402/1982.
- ***İbn Habîb**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (245/859),
-**Kitâbu'l-Muhabber**, Nşr.: Ilse Lichtenstadter, Beyrut (t.y.),
(H. 1361 Haydarâbâd baskısından ofset).
- ***İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (456/1063),
-**Cevâmi'u's-Sîre ve Hams Resâil Uhrâ**, (5. Risâle,
Esmâu'l-Hulefâ ve'l-Vulât ve Zikru Mudedihim), Thk.: İhsân
'Abbâs, Nâsruddîn el-Esed, Lahor 1401/1981.
- ***İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî
(354/965),
-**es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, Thk.: Azîz
Bey vd., Beyrut 1407/1987.
- ***İbnu'l-İbrî**,
-**Târîhu'l-Muhtasari'd-Duvel**, Hâzimiyye (Lübnân)
1403/1983.
- ***İbn 'İmâd** el-Hanbelî, Ebu'l-Felâh Abdulhayy (1089/1678),
-**Şezerâtu'z-Zehab**, Dâru'l-Fikr, y.y. 1399/1979.
- ***İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmâil (774/1372),
-**el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Thk.: Ali Şîrî, Beyrut 1408/1988.
- ***İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dîneverî
(276/889),
-**el-Maârif**, Thk.: S. Ukkâşe, 4. Baskı, Kahire 1981.
-**el-İmâme ve's-Siyâse**, Thk.: Tâhâ Muhammed ez-Zeynî,
Beyrut (t.y.).
- ***İbn Manzûr**, Muhammed b. Mukarrem (711/1311),
-**Muhtasar Târîh Dımaşk li-İbn Asâkir**, Dımaşk
1405/1985.
- ***İbn Tıktakâ**,
-**el-Fahrî**, Beyrut (t.y.).
- ***el-Makdisî**, el-Mutahhar b. Tâhir (355/964),
-**el-Bed' ve't-Târîh**, Thk.: Cl. Huart, Bağdat (t.y.), (Paris
1899-1919 baskısından ofset).
- ***el-Mes'ûdî**, Ebu'l-Hasan Alî b. el-Huseyn (346/957),
-**Murûcu'z-Zehab ve Me'âdinu'l-Cevher**, Thk.:
Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Baskı, Kahire
1384/1964.
-**et-Tenbih ve'l-İşrâf**, Nşr.: M. J. de Goeje, Leiden 1967.
- ***Muhammed el-Hudarî**,
-**Târîhu'l-Umemi'l-İslâmiyye ed-Devletu'l-Umeviyye**,
Thk.: Muhammed el-'Usmânî, Beyrut 1406/1986.

- *Ömer Ferrûh,
-**Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Umeviyye**, Beyrut 1976.
- *Rayyis, M. Ziyauddin,
-**İslamda Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev.: A. Sarıkaya, İstanbul 1990.
- *es-Suyûtî (911/1505),
-**Târîhu'l-Hulefâ**, Thk.: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, y.y. (t.y.).
- *et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922),
-**Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk)**, Thk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 4. Baskı, Kahire 1979.
- *Wellhausen, Julius (1917),
-**Arap Devleti ve Sukutu**, Çev.: Fikret Işıltan, Ankara 1963.
- *el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (284/897),
-**Târîhu'l-Ya'kûbî**, Beyrut 1412/1992.
- *Yiğit, İsmail,
-“**Emevîler**”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XI, İstanbul 1995.
- *ez-Zehbî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348),
-**Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Thk.: Şu'ayb el-Arnâvût, Me'mûn es-Sâğircî, 2. Baskı, Beyrut 1402/1982.